

Gyógyszerészet 24. 145—148. 1980.

A XVIII. századi magyar gyógyszerkincs osztályozása és értékelése

GRABARITS ISTVÁN — DR. ZALAI KÁROLY

A szerzők feldolgozták a XVIII. század magyar gyógyszerkincsét az első magyar nyomtatott gyógyszerészeti kiadványok, valamint két patikaleltár alapján. Forrásaik a következők:

Antidotarium sive Pharmacopoea Cassoviensis 1732
Taxa Pharmaceutica Pisoniensis 1745

Kőszegi jezsuita patika leltára 1773

Székesfehérvári jezsuita patika leltára 1774.

A gyógyszerkincs osztályozását a Prof. W. Schneider által kidolgozott és nemzetközi használatra ajánlott elv szerint végezték. A magyar és a korabeli német gyógyszerkincs szerkezetét azonosnak találták.

*

A hazai gyógyszerésztörténeti kutatásoknak egyik nehéz és alig művelt területe a gyógyszer-történet. A nagyszámú adat és a szerteágazó, fontos részterületek kimunkálása lassú sikert eredményeznek.

Már korábban célul tűztük ki a magyar gyógyszerkincs fejlődéstörténetének megismerését. Első feladatnak a XVIII. századi gyógyszerkincs vizsgálatát választottuk. Először egyes részterületeken munkálkodtunk, például: egy-egy irodalmi forrás gyógyszereit azonosítottuk [1], növényi drogok anyanövényeit határoztuk meg [2] stb. Már a VI. Magyar Gyógyszerészkongresszuson beszámoltunk munkánk addigi eredményeiről [3].

Az azóta eltelt időszakban további források gyógyszerkincsét tártuk fel és kerestük a gyógyszerkincs tudományos osztályozásának és értékelésének módját. Osztályozás nélkül ugyanis a feltárt gyógyszerkincs csak adathalmaz. Nélküle összehasonlításokat végezni, összefüggéseket és fejlődést kimutatni nem lehet.

A téma irodalmát kutatva ismertük meg *Wolfgang Schneidernek* gyógyszerkincs osztályozási rendszerét [4]. Schneider professzor, miután munkáiraival együtt feldolgozott és publikált nagyszámú német forrást, meggyőződött a rendszer helyességéről és 1961-ben nemzetközi kipróbálásra ajánlotta azt [5]. Továbbá meghatározta a gyógyszer-történet periódusait is, melyek a következők:

I. a legrégebbi időktől 1600-ig

II. 1600—1670

III. 1670—1800

IV. 1800—1870

V. 1870—1950 [4].

Az előadásunkban bemutatásra kerülő anyagunk a fenti korszakolás szerint a gyógyszer-történet harmadik periódusába esik.

Schneider két főosztályba sorolja a gyógyszereket: a szimpliciák és a kompoziták főosztályába. A főosztályok osztályokra tagolódnak a gyógyszerkészítés műveletei alapján: a szimpliciák négy-, a kompoziták három osztályra. A szimpliciák osztályaihoz alosztályok tartoznak. Ezen kívül minden

osztály „A” és „B” részre oszlik. Az „A” csoportba a gyógyszer-tárban készülő, a „B” csoportba a gyógyszer-táron kívül készülő gyógyszereket soroljuk.

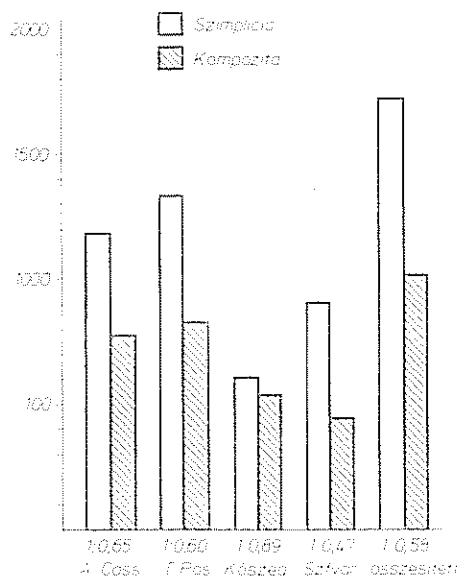
Munkánk során négy XVIII. századi magyar forrás gyógyszerkincsét osztályoztuk Schneider szerint. Közülük kettő nyomtatott kiadvány, kettő pedig patikaleltár. Az első az „Antidotarium sive Pharmacopoea Cassoviensis”, amely egy gyógyszerjegyzék 1732-ből. A második a „Taxa Pharmaceutica Pisoniensis”, az első magyar hivatalos gyógyszerárszabás 1745-ből. A harmadik forrásunk a kőszegi jezsuita patika leltára 1773-ból, a negyedik a székesfehérvári jezsuita patika leltára 1774-ből.

E négy forrás gyógyszerkincsét összesítettük és egy adattárban rögzítettük. Az összesített anyagot tekintjük a XVIII. század magyar gyógyszerkincsének. Ez a gyógyszerkincs a további kutatások során bővíthető. Természetesen nem csak számszerűen ismertük meg a gyógyszereket, hanem ismerjük azok eredetét, összetételét és készítményét is.

Az osztályozás vázát és az egyes forrásokban talált gyógyszerek számát az 1. táblázatban foglaltuk össze.

Az 1. ábrán a szimpliciák és kompoziták számát és arányát tüntettük fel. A szimpliciák számát egynek véve, forrásaink az ábrán látható arányokat mutatják. A korabeli német taxák aránya: 1 : 0,52 [6]. A nyomtatott forrásokhoz képest feltűnő eltérést mutat a két leltár.

A 2. ábrán gyógyszer-csoportonként, százalékos megoszlásban ábrázoltuk a nyomtatott magyar források, valamint az összesített magyar gyógyszerkincs adatait. Összehasonlítás céljából közöljük a korabeli német taxák átlag adatait is. A német adatokat *Herbert Wietschoreck* közleményéből

1. ábra. Szimpliciák — kompoziták száma és aránya

¹ VII Magyar Gyógyszerészkongresszuson előhangzott előadás.

I. táblázat

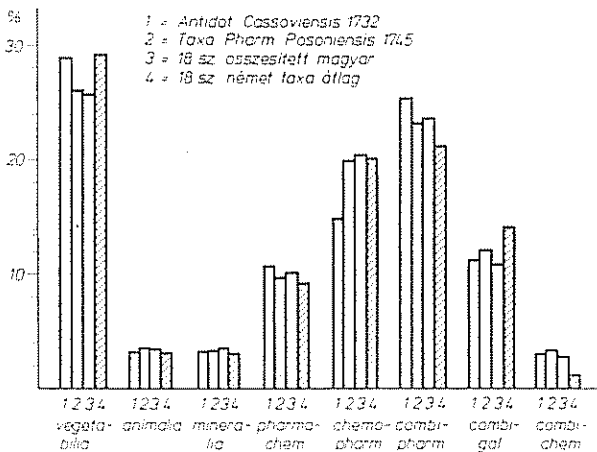
A XVIII. századi magyar gyógyszerkincs adatai

	A. Cass. 1732	T. Pos. 1745	Köszeg 1773	Székesfehérvár 1774	Összes. 18. sz.
I. főoszt.: szimpliciák					
1. Naturales materiae					
1Ba: vegetabilia	563	499	121	400	641
1Bb: animalia	54	54	27	37	72
1Bc: mineralia	47	49	31	28	64
2. Pharmaceutica (-lia)					
2Aa: phitopharmaceutica	—	57	—	41	62
2Ba: phitopharmaceuticalia	—	—	—	—	—
2Ab: zoopharmaceutica	3	18	5	11	20
2Bb: zoopharmaceuticalia	—	—	—	—	—
2Ac: mineralopharmaceutica	1	—	—	2	3
2Bc: mineralopharmaceuticalia	3	5	2	3	6
2Ad: chemipharmaceutica	6	11	6	7	12
2Bd: chemipharmaceuticalia	3	2	—	2	3
3. Pharmachemica(-lia)					
3Aa: organica	9	12	10	9	12
3Ba: organica	3	—	—	—	3
3Ab: anorganica	128	124	66	75	168
3Bb: anorganica	17	19	13	16	24
3Ac: mixta	14	16	9	7	17
3Bc: mixta	1	1	1	1	1
3Ad: galenica	34	32	29	16	51
3Bd: galenica	1	2	1	2	2
4. Chemopharmaceutica(-lia)					
4Aa: organica	3	3	2	5	5
4Ba: organica	8	7	3	6	9
4Ab: anorganica	—	1	—	—	1
4Bb: anorganica	2	3	2	4	4
4Ac: mixta	—	—	—	—	—
4Bc: mixta	—	—	—	—	—
4Ad: galenica	241	381	258	200	494
4Bd: galenica	38	30	12	27	42
II. főoszt.: kompoziták					
1. Combipharmaceutica	496	496	320	262	639
Combipharmaceuticalia	—	—	—	—	—
2. Combigalenica	220	260	168	121	296
Combigalenicalia	—	—	—	—	—
3. Combichemica	55	63	43	45	72
Combichemicalia	—	—	—	—	—
Ismeretlen	8	—	1	1	10
Összesen	1958	2145	1130	1328	2733

vettük át [7]. Száz százaléknak az egyes források összegét tekintettük. A grafikon alapján jól érzékelhető a XVIII. századi magyar gyógyszerkincs szerkezete. A legnagyobb a növényi eredetű gyógyszerek aránya. Jól látható a grafikonon, hogy a magyar gyógyszerkincs szerkezete szinte azonos a német gyógyszerkincs szerkezetével.

Ugyanezeket az adatokat mutatjuk be a 3. ábra kördiagramjain, amelyekben még szemléletesebb a gyógyszerkincs megoszlása.

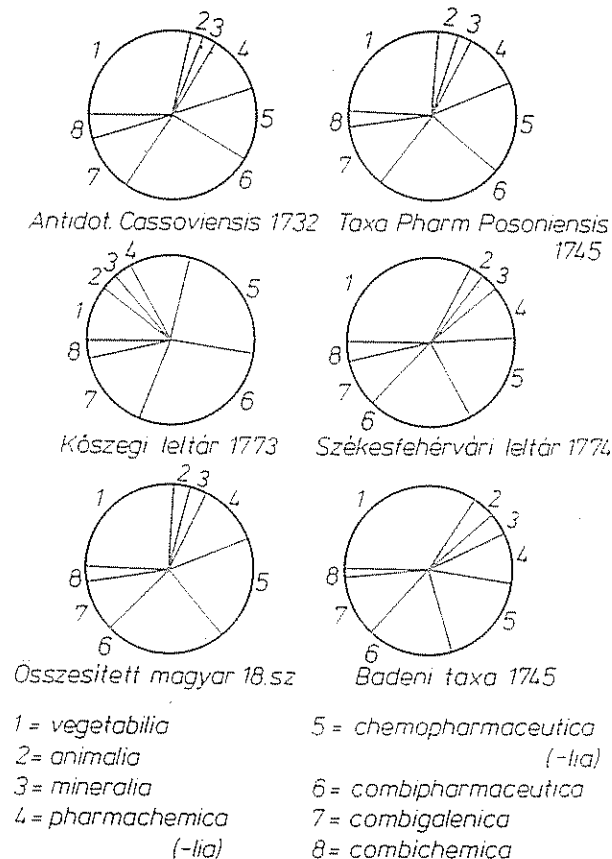
A szimpliciák közül az ásványi-kémiai anyagokat külön vizsgáltuk, eredményeinket a 4. ábrán tüntettük fel. Ezen a grafikonon külön ábrázoltuk az ásványokat, a második osztály ásványi és ké-

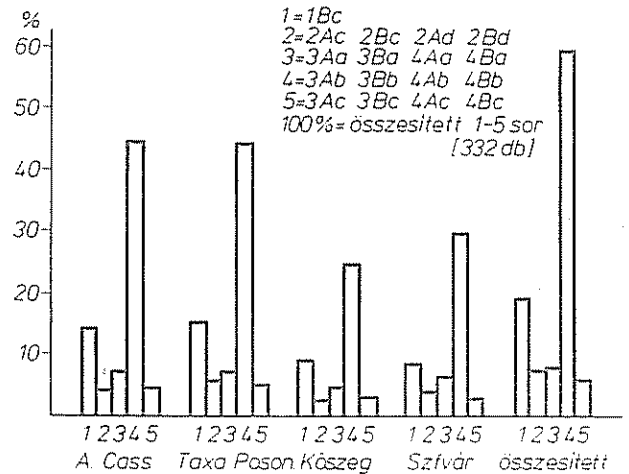
2. ábra. A XVIII. századi magyar és német gyógyszerkincs szerkezete

miai termékeit, a harmadik és a negyedik osztályból külön-külön a szerves, a szervetlen és a egyes vegyületeket. Száz százaléknak az összesített magyar gyógyszerkincs ásványi és kémiai anyagait vettük, ami 332 tételt jelent. Az összes kemikália 15–20%-a mint ásványi nyersanyag került a patikába, ahol azután előállították a különböző vegyi termékeket, elsősorban szervetlen anyagokat, amelyek az összes kemikália 60%-át teszik ki.

A kémiai termékek azonban nem csak ásványokból, hanem növényi és állati alapanyagokból is készülhettek.

3. ábra. A gyógyszerkincs szerkezetének szemléltetése kördiagramokon

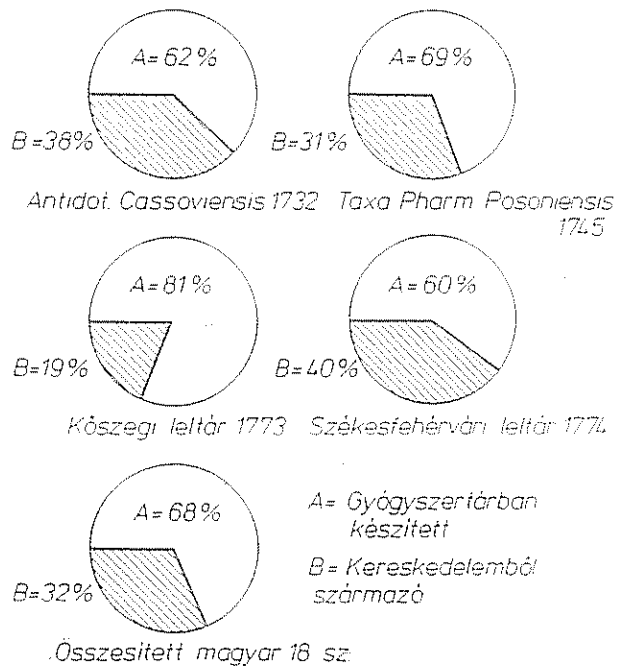

4. ábra. Az ásványi és kémiai anyagok százalékos megoszlása

A *Schneider-féle* osztályozás — mint említettük — „A” és „B” csoportra bontja az osztályokat. Az 5. ábrán tüntettük fel a gyógyszerárban készülő és a gyógyszerháron kívül készülő gyógyszerek arányát.

Munkánk célja az volt, hogy képet alkossunk a XVIII. század magyar gyógyszerkincséről, s egyben bemutassuk és alkalmazzuk az irodalomban leírt *Schneider-féle* rendszert.

Megállapítottuk, hogy a XVIII. századi magyar gyógyszerkincs szinte azonos a korabeli európai, illetve világszínvonalat képviselő német gyógyszerkincsel. A hasonlóság nem csak a korabeli magyar gyógyszerkincs magas színvonalát mutatja, hanem bizonyíték arra is, hogy a gyógyítás és benne a gyógyszerkincs mindenkor nemzetközi. *Schneider* osztályozó elvét és rendszerét jól alkalmazhatónak találtuk, további felhasználását ja-

5. ábra. A gyógyszerárban készülő és gyógyszerháron kívül készülő gyógyszerek aránya

vasoljuk. Fontosnak tartjuk, hogy a kutatók nemzetközi méretekben is egységes elv alapján foglalkozzanak a gyógyszerek történetével.

A további kutatásaink során ugyanezen elv alapján kívánjuk feldolgozni más korszakok gyógyszerkincsét is.

IRODALOM

1. *Grabarits István*: A magyar gyógyszerkincs 1973-ban egy patikai leltár lapján. Kézirat. Elhangzott: Rozsnyay Mátyás emlékverseny, Kecskemét, (1972). — 2. *Grabarits István*: A Taxa Pharmaceutica Posoniensis növényei és azok szinonimái. Kézirat. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, ltsz.: 505—75. (1975). — 3. *Grabarits István*: A gyógyszerkincs változása a XVIII. század második felében. Kézirat. Elhangzott: VI. Magyar Gyógyszerészkongresszus, Budapest, 1974. — 4. *Schneider, W.*: Untersuchungen über den Arzneischatz der Vergangenheit. I. Mitteilung: Grundsätze für eine historische Statistik. *Arzneimittel-Forschung*, 7, 380 (1957). — 5. *Schneider, W.*: Pharmakopöe als Quellen zur Arzneimittelgeschichte. Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie e. V. neue Folge. Band 21. Stuttgart, 1962. 93—103. p. — 6. *Wietschoreck, H.*: Die Pharmazeutisch-chemischen Produkte deutscher Apotheken im Zeitalter der Nachchemie. Braunschweig, 1962. 79. old. — 7. *Wietschoreck, H.*: i. m. 51. p.

И. Грабарич, д-р К. Залаи: Классификация и оценка венгерскогоклада лекарственных препаратов XVIII-го века

Авторы разрабатывали клад венгерских лекарственных препаратов XVIII-го века на основании первых венгерских печатных фармацевтических изданий, даде двух аптечных инвентарей. Их источники были следующие:

Antidotarium sive Pharmacopoea Cassoviensis 1732
Taxa Pharmaceutica Posoniensis 1745
Инвентарь иезуитской аптеки г. Кёсег 1773
Инвентарь иезуитской аптеки г. Секешфехервар 1774

Классификацию клада лекарственных препаратов выполнили по принципу разработанному профессором В. Шнейдер и предложенному для международного применения. Структуры венгерского клада лекарственных препаратов и немецкого того же времени нашли аналогичной.

(12/44 sz. gyógyszer-tár Kalocsa — 6300 és Semmelweis Orvostudományi Egyetem Egyetemi Gyógyszer-tár, Budapest, Hógyes Endre u. 7.—1092)

Érkezett: 1979. XI. 6.

AZ ANXIOLITIKUMOK FARMAKOLÓGIÁJA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A CLOBAZAMRA

Fiebling, S.—Hoffmann, I.: Brit. J. Clin. Pharm. 7, 7 (1979).

Rövid általános ismertető után egy, a terápiában igéretes benzodiazepin-származékot mutat be a szerzőpáros: a Clobazamot. Az 1969-ben szintetizált vegyület állatkísérletes adatait állítják párhuzamba a ma alkalmazott két leggyakoribb benzodiazepin-vázis vegyülettel, a diazepammal (Seduxen) és a klórdiazepoxiddal (Elenium). Táblázatok és ábrák segítségével jól demonstrálják a hatóanyagok göresgátló jellegét, agresszivitásra kifejtett és szorongást oldó hatását. Ismertetik

1. *Grabarits and Dr. K. Zalai*: Classification and evaluation of the Hungarian stock of drugs of the XVIIIth century

The drugs available in Hungary during the XVIIIth century were classified and evaluated on the base of the first printed pharmaceutical publications and of the inventories of two pharmacies according to the procedure developed by prof. W. Schneider and recommended for international use. The processed sources were the following: *Antidotarium sive Pharmacopoea Cassoviensis 1732*; *Taxa Pharmaceutica Posoniensis 1745*; *Inventary of the Jesuits' Pharmacy in Kőszeg 1773*; *Inventary of the Jesuits' Pharmacy in Székesfehérvár 1774*. — The structure of the stock of drugs used in Hungary has been found identical with that of the drugs used in the contemporary Germany.

1. *Grabarits und Dr. K. Zalai*: Sortierung und Wertung des ungarischen Arzneischatzes von XVIII. Jahrhunderts

Die Verfasser haben den ungarischen Arzneischatz des XVIII. Jahrhunderts, auf Grund der ersten ungarischen gedruckten Publikationen, sowie zwei Inventare ausgearbeitet. Ihre Quelle sind die folgenden: *Antidotarium sive Pharmacopoea Cassoviensis 1732*; *Taxa Pharmaceutica Posoniensis 1745*; *Inventar der jesuitischen Apotheke in Kőszeg*; *Inventar der jesuitischen Apotheke in Székesfehérvár*. — Die Sortierung des Arzneischatzes wurde nach dem von Prof. W. Schneider ausgearbeiteten und für internationale Anwendung empfohlenen Prinzip durchgeführt. Die Struktur des ungarischen und gleichzeitigen deutschen Arzneischatzes wurde von den Verfassern identisch gefunden.

* Resumo en Esperanto

1. *Grabarits kaj D-ro K. Zalai*: Klasifiko kaj taksado de la XVIII.-jarcenta hungara medikamentrezoro

La aŭtoroj — surbaze de la unuaj hungaraj, presitaj farmaciistaj eldonajoj kaj du apoteko-inventaroj — prilaboris la hungaran medikamentrezoron de la XVIII-a jarcento. Iliaj fontoj estas la sekvantaj:

Antidotarium sive Pharmacopoea Cassoviensis 1732
Taxa Pharmaceutica Posoniensis, 1745
La inventaro de la jezuita apoteko en Kőszeg, 1773
La inventaro de la jezuita apoteko en Székesfehérvár, 1774.

La aŭtoroj klasifikis la medikamentrezoron laŭ la principo ellaborita de profesoro W. Schneider, kiu ĝin rekomendis al internacia uzado. Ili trovis identa la strukturon de la tiutempa hungara kaj germana medikamentrezoro.

és összehasonlítják mellékhatásaikat a nyugtató hatás (20—5—12,5), izorelaxans hatás (20—5—12,5) és hiporeflexia (75—5—12,5 mg/kg min. effektív adag egérben, Clobazam—Seduxen—Elenium sorrendben) tekintetében. Megállapítják, hogy 10 mg/kg alatti dózisban nyújtja kétszeresre a hexobarbitál, quinalbarbitál és etanol okozta alvásidőket. Ismét táblázatosan mutatják be a szer általános farmakológiai hatásait.

Összegezve megállapítják, hogy a Clobazam reményteljes anxiolitikum, mely az eddig alkalmazott hasonló hatású gyógyszerekkel enyhébb nyugtató és depresszív hatást mutat, és sem a szív-érrendszerre, sem a légzőrendszerre vagy kiválasztásra észlelhető befolyással nincs (193).

[J. Télessy István